

Дунаєва Г. О. – аспірантка кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК: 321.01

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню феномену політичної відповідальності, аналізу її соціальної та конституційно-правової складових. Визначено місце та роль інституту політичної відповідальності у процесі модернізації влади та демократизації суспільства.

Ключові слова: політична відповідальність, урядування, конституційна відповідальність, політична діяльність.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

Статья посвящена исследованию феномена политической ответственности, анализа ее социальной и конституционно-правовой составляющих. Определено место и роль института политической ответственности в процессе модернизации власти и демократизации общества.

Ключевые слова: политическая ответственность, управление, конституционная ответственность, политическая деятельность.

POLITICAL AND LEGAL MECHANISMS OF PROVIDING OF GOVERNMENT'S LIABILITY IN UKRAINE

The article deals with the phenomenon of political responsibility, its social and constitutional and legal structure analysis. The place and role of the institute of political responsibility in the process of modernizing of government and democratization of society.

Key words: political responsibility, governance, constitutional responsibility, political activity.

Проблема створення ефективного політико-правового механізму відповідальності, підвищення ефективності контролю за діяльністю органів державної влади та політичних акторів пов'язується із політичною аксіологією, тобто політична відповідальність виступає у ролі цінності, яка змушує до певних дій.

Проблема конституційної відповідальності актуалізується у кризові періоди функціонування політичної системи, які обумовлені перехідним періодом від комунізму до демократії.

Конституційна відповідальність недостатньо мірою висвітлюється у вітчизняній політичній та правовій науках. Зокрема, подальші дослідження природи та сутності, змісту політико-правових механізмів політичної відповідальності мають сприяти підвищенню ефективності конституційної відповідальності політико-правової системи суспільства.

Передусім, слід відзначити роботи О. Агеєвої, В. Маркова, О. Плахотного та ін., присвячені визначенню сутності поняття «відповідальність». З точки зору правової науки, проблему юридичної відповідальності (включно із конституційною відповідальністю) досліджували С. Алексєєв, С. Братусь, О. Лейст, В. Навроцький, Є. Фесенко, Ф. Лопушанський, В. Оксамитний та ін. Щодо визначення політико-правових механізмів відповідальності, то цьому присвячено роботи В. Баркова, Д. Видріна, В. Макаренка, Г. Почепцова, В. Шевчука та інших.

На думку української дослідниці Т. Неприцької, «за відносно короткий історичний період розвитку України як незалежної держави, у нашому суспільстві і вітчизняному політикумі ще не встигли сформуватися і утвердитися сталі політичні норми і традиції, які, як відомо, відіграють важливу роль у будь-якій демократичній політичній системі. Через це на практиці часто зустрічаються деформації загальноприйнятих у світі демократичних норм та правил, а ключові конституційні принципи, що закладені в основу політичної системи України, не діють або діють частково» [1].

Український дослідник В. Полевий до механізмів конституційної відповідальності включає наступні важливі елементи:

– сукупність правових норм, що визначають конституційно - правовий статус політичної партії (серед цих норм особливе місце займають ті, які встановлюють функціональні обов'язки партій, невиконання яких є підставою для застосування санкцій);

– правові норми, які визначають форми протиправної діяльності партій:

- державні органи, які здійснюють контроль за діяльністю політичних партій з метою своєчасного реагування на протиправні дії останніх;
- нормативно визначена процесуальна форма розгляду справ про відповідальність політичних партій;
- органи правосуддя, до компетенції яких входить здійснення конституційного правосуддя в його широкому розумінні (тобто не лише контроль за відповідністю законів та інших правових актів Конституції України) [2, с. 56].

Визначивши компетентні органи державної влади щодо застосування механізмів правової відповідальності, необхідно також проаналізувати політичні параметри відповідальності. Правова відповідальність виступає складовою більш широкого поняття – політичної відповідальності, яку не завжди можна звести до правового примусу. На думку дослідника Д. Шона, на відміну від правової відповідальності, підстави якої чітко встановлені законодавством, власне політична відповідальність є суб'єктивною [3, с. 35].

Серед чинників сучасної політичної реальності, що призвели до безвідповідальності влади можна виділити:

- централізація влади, віддаленість центру прийняття рішень від місцевих громад;
- недостатньо розвинене місцеве самоврядування, відсутність повноважень для вирішення місцевих проблем;
- низька ефективність прийняття та реалізації політичних рішень;
- прозорість влади, закритість від громадян механізму прийняття та реалізації владних рішень;
- номінальність функціонування певних політичних інститутів та механізмів (зокрема тих, що забезпечують артикуляцію інтересів та політичну відповідальність);
- збереження та відтворення недемократичних за своєю суттю інститутів та практик.

Розглядаючи політичну відповідальність, не можна недооцінювати вплив таких понять, як моральність, сумління, честь тощо. Саме вони знаходяться в основі політичної відповідальності, обумовлені культурою, традиціями, впливають на політичну поведінку та політичну діяльність. Мораль і політика є взаємопов'язаними соціальними явищами, відповідальність політика виступає наслідком його моральних зобов'язань перед громадянами країни.

З іншого боку, проблемність такого розуміння політичної відповідальності полягає у тому, що моральна відповідальність не вносить змін у майнове, правове і політичне становище владної еліти, до якої вона адресується, не закріплює свою негативну оцінку будь-яким реальним покаранням та застосуванням санкцій.

Апеляцією до моральних норм у визначенні політичної відповідальності можна вважати присягу вищих посадових осіб (Президента, депутатів Верховної Ради) та суспільно важливі морально-політичні зобов'язання, які у таких країнах, як Литва, Болгарія, Польща та ін. закріплено на законодавчому рівні.

У політичному просторі моральна відповідальність виступає у вигляді реакції громадської думки на діяльність політичних акторів та проявляється у вигляді оцінки політичних лідерів, партій, представників державної влади під час виборчих кампаній.

Створення механізму відповідальності за політичну діяльність є необхідною умовою у зв'язку із тими видами виборчих систем, які існували в Україні.

Так, після впровадження пропорційної виборчої системи з політичного простору елімінувався такий вид відповідальності, як відповідальність депутатів перед виборцями. Очевидно, що не йдеться про вимогу (або необхідність) обирати голосуванням окремих посадовців, міністрів чи керівників департаментів. Обирається Президент, який формує уряд та депутати, які забезпечують формування правового та політичного поля країни. Звичайно, існує небезпека невиконання законів, дій бюрократії у власних інтересах, як на місцевому, так і на регіональному рівні. Саме тому необхідно встановити механізми відповідальності для кожного рівня політичного управління та чітке підпорядкування у межах окремих напрямків реалізації державної політики.

Така «сегментація» політичної відповідальності не заважає говорити про відповідальність політичного класу, еліти в цілому за впровадження політичного курсу держави. У зв'язку із цим, конструювання цілісної системи політичної відповідальності української владної політичної еліти, як і будь-якого іншого суб'єкта суспільних відносин, на думку автора статті, передбачає комплексне використання всіх заходів соціальної відповідальності – етичних, моральних, політичних, юридичних та ін. Домінування тих чи інших механізмів відповідальності, їх здатність замінювати та

доповнювати один одного залежить від сфери суспільних відносин, у якій діють політичні актори, від специфіки їхньої діяльності, а також від мети суспільного розвитку.

Задля реалізації демократичних принципів політичної відповідальності, необхідно здійснити наступні важливі умови.

По-перше, важливою реальною умовою для конструювання механізму політичної відповідальності виступають політичні цінності демократичного характеру (свобода слова, підприємницької діяльності, рівність громадян перед законом, вільні та чесні вибори).

По-друге, підвищити рівень політичної активності громадян, подолання як патерналізму так і демократичного конформізму.

По-третє, посилити тиск інституцій громадянського суспільства на владу, вплив громадянського суспільства на прийняття та реалізацію політичних рішень, запровадити публічні звіти за діяльність влади.

В умовах змішаної та пропорційної виборчих систем можна говорити про відповідальність політичних партій та їх лідерів. Конституційна відповідальність партій повинна стати ефективним механізмом переведення гострих політичних конфліктів у правову площину, що дасть змогу уникнути проявів політичного екстремізму та насильства. Моментом виникнення конституційної відповідальності є юридичний факт здобуття партією відповідного конституційно-правового статусу (реєстрація політичної партії); підставою застосування санкцій конституційної відповідальності є невиконання політичною партією покладених на неї конституційних обов'язків або вчинення партією конституційного правопорушення (конституційного делікту).

Законодавство у сфері політичної відповідальності складається з Конституції України, Законів України «Про вибори Президента України», «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», «Про Кабінет Міністрів України», «Про Центральну виборчу комісію», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», інших законів та прийнятих у відповідності до них законодавчих актів.

З точки зору становлення механізмів політико-правової відповідальності у посткомуністичній Україні, досить цікавим є проект Закону «Про політичну відповідальність», зареєстрований у Верховній Раді України 9 квітня 2010 року народним депутатом М. Папієвим, але в подальшому знятого з реєстрації [4]. Але, враховуючи необхідність формування та розвитку політичної відповідальності для демократизації політичної системи, саме цей законопроект може стати основою для прийняття закону, який би регулював цю важливу сферу комунікативної взаємодії між владою та громадянами.

У цьому проекті визначено основні засади, зміст, принципи, форми, засоби здійснення та умови настання політичної відповідальності, він регулює відносини, що виникають у зв'язку з невідповідністю дій політичних акторів інтересам суспільства.

Політична відповідальність реалізується через законодавчо визначені механізми застосування засобів громадсько-політичної оцінки діяльності суб'єктів політики, шляхом надання інститутам громадянського суспільства права ініціювання санкцій політичного і політико-правового характеру у разі виявлення порушень такими суб'єктами політики політичних норм, недотримання ними взятих на себе політичних зобов'язань.

Політична відповідальність настає у формі політичних і політико-правових санкцій, серед яких до санкцій політичного характеру відносяться: негативна суспільна оцінка на політичних виборах; громадська недовіра; ініціювання процедури застосування санкцій політико-правового характеру відповідно до закону.

До санкцій політико-правового належать: попередження суб'єкта політики про недопустимість порушення чинного законодавства; тимчасове позбавлення права суб'єкта політики щодо здійснення певного виду політичної діяльності; відставка, або позбавлення повноважень суб'єкта політики; відмова у реєстрації для участі у наступних (чергових, позачергових) політичних виборах; розпуск колегіального суб'єкта політики, сформованого за результатами політичних виборів; вилучення агітаційних матеріалів; скасування державної реєстрації суб'єкта політики.

Однією із важливих умов дотримання політичної відповідальності та політичних зобов'язань виступає політична програма, яка стає основним політико-правовим документом у відносинах політичних акторів та громадян. У політичній програмі обов'язково визначаються такі елементи, як політична платформа, політична стратегія (визначається на весь термін повноважень актора),

політична тактика (політичні дії протягом одного року), основні політичні цілі та засоби їх досягнення (з вимірюваними показниками), основні завдання та політичні вимоги.

У проекті Закону України «Про політичну відповідальність» вводиться поняття «Присяга суб'єкта політики», яка проголошується суб'єктом політики, у випадках, передбачених законом, публічно та скріплюється власноручним підписом її тексту. При цьому визначено, що складання присяги є умовою набуття суб'єктом політики визначеного законом публічно-правового статусу і тягне за собою політичну, адміністративно-правову або кримінальну відповідальність за невиконання обов'язків, що випливають з цього статусу [4].

Ще одна процедура, яка передбачається для підвищення рівня політичної відповідальності, – це громадсько-політична оцінка стану та результативності виконання суб'єктами політики їх політичних програм. До засобів громадсько-політичної оцінки відносяться: громадське обговорення політичних програм та діяльності суб'єктів політики; конструктивна громадсько-політична оцінка виконання суб'єктами політики їх політичних програм; поширення через засоби масової інформації даних про результативність діяльності суб'єктів політики та показників виконання їх політичних програм; участь у політичних виборах; ініціювання санкцій політичної відповідальності.

Щодо останнього пункту, то проголошення громадської недовіри суб'єктам політики може ініціюватись громадською організацією або групою громадських організацій у разі, якщо така ініціатива підтримана не менше ніж 30% громадян, які відповідно до закону мають право брати участь у виборах та референдумах і проживають на території, на яку поширюються владні повноваження такого суб'єкта політики. Мандати суб'єктів політики можуть бути відкликани шляхом місцевого референдуму в порядку, встановленому законом, що проводиться за поданням ініціативної групи членів територіальної громади, які відповідно до закону мають право брати участь у виборах та референдумах.

Громадська недовіра суб'єктам політики проголошується шляхом подання до Центральної або до відповідної територіальної виборчої комісії протоколу загальних зборів громадської організації (протоколів загальних зборів кількох громадських організацій) разом з підписними листами щодо висловлення громадської недовіри таким суб'єктам політики, що містять підписи не менше ніж 30 % громадян, які, відповідно до закону, мають право брати участь у виборах та референдумах і проживають на території, на яку поширюються владні повноваження таких суб'єктів політики.

Центральна або відповідна територіальна виборча комісія зобов'язана перевірити достовірність підписів членів громадської організації (групи громадських організацій), а також підписів громадян і у разі позитивного висновку щодо їх достовірності, у місячний строк після отримання такого подання опублікувати у офіційних засобах масової інформації його зміст.

Центральна та територіальні виборчі комісії щороку публікують у офіційних засобах масової інформації зведену інформацію щодо проголошення громадської недовіри суб'єктам політики. Форма, порядок подання та обліку документів щодо проголошення громадської недовіри суб'єктам політики встановлюються Центральною виборчою комісією.

Таким чином, значно розширюються форми політичної відповідальності, до її механізмів включається, окрім судових позовів, референдумів та відкликання політиків, присяга усіх суб'єктів політики (а не лише Президента України та депутатів ВР України), громадсько-політична оцінка діяльності політичних акторів, проголошення громадської недовіри та ін.

Формалізація програмних положень, безумовно буде сприяти не лише підвищенню рівня політичної відповідальності політичних акторів, а і раціоналізації політичного простору в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Неприцька Т. Конструювання цілісного механізму політичної відповідальності української політичної еліти [Електронний ресурс] / Т. Неприцька // Український науковий журнал Освіта регіону. Політологія. Праксикологія. Комунікація. — 2010. — № 4. — Режим доступу: http://www.social-science.com.ua/публікація/342_
2. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 / В. І. Полевий. — Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2004. — 202 с.
3. Шон Д. Т. Конституционная ответственность / Д. Т. Шон // Государство и право. — 1995. — № 7. — С. 35 — 44.

4. Проект Закона України «Про політичну відповідальність в Україні» № 6286 від 09.04.2010 // Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=37432

Кадиевская И. А. – доктор философских наук, профессор, заведующая кафедрой Философии, политологии, психологии и права Одесской городской академии строительства и архитектуры.

УДК: 130. + 241

КУЛЬТУРА КАК ДУХОВНЫЙ ФЕНОМЕН

В статье особое внимание уделяется анализу философских подходов к исследованию культуры, которую можно определить как уровень развития человека и общества, отраженный в созданных материальных и духовных ценностях.

Ключевые слова: культура, деятельность, общество, ценность

КУЛЬТУРА ЯК ДУХОВНИЙ ФЕНОМЕН

В статті особлива увага приділяється аналізу філософських підходів в дослідженні культури, яку можна визначити як рівень розвитку людини та суспільства, відображений у створених матеріальних та духовних цінностях.

Ключові слова: культура, діяльність, суспільство, цінність

CULTURE AS THE SPIRITUAL PHENOMENON

The article is focused on the analysis of philosophical approaches to the study of culture, which can be defined as the level of human and social development, as it reflected in the created material and spiritual values.

Keywords: culture, work, society, value

Понятие «культура» является одним из наиболее часто употребляемых в современном гуманитарном знании. Оно пришло в европейские языки из латинского (*cultura* – возделывание, воспитание, развитие, почитание). Можно говорить о том, что культура обобщает все созданное человеком. Сюда относится вся совокупность продуктов человеческой деятельности, включая формы социально-политической организации общества, духовные процессы, состояния человека, а также виды его деятельности. Культура включает и систематизирует человеческую деятельность, результаты преобразования всего окружающего мира. Причем человечество не просто трансформирует реальность, оно обогащает эту реальность различными культурными смыслами.

На сегодняшний день в философском дискурсе сформировано множество различных определений культуры, из которых особенно выделяются следующие: Во-первых определение культуры как «второй природы» (К. Маркса) и во-вторых, понимание культуры как «не природы» (Э. Маркаряна) [1]. Ключевые представления о культуре раскрывают вопрос о соотношении культуры и природы. «Первая» природа выступает важнейшим условием появления «второй». Но, возникая на основе природы, отталкиваясь от нее, культура трансформирует ее, в последствии дистанцируясь, обретает самостоятельность. Изучение длительного и постепенного процесса обособления культуры от природы, позволяет глубже проанализировать историю развития общества.

Спецификой социально-философского подхода к культуре является аксиологический анализ взаимосвязи культуры с общественным развитием: со стадиями развития цивилизации, со сдвигами в формационном состоянии общества, с этнической эволюцией, с развитием отношений между всеми основными социальными субъектами. При этом не только рассматривается культура в целом как единая система, но исследуется ее смысложизненная составляющая [2].

Культура – ценностное явление, образуемое из бесконечного многообразия входящих в него ценностей различных социальных субъектов. При этом для социальной философии особенно важны способы взаимодействия, диалога или конфликта этих «ценностей» внутри «глобальной мировой» культуры. Одной из центральных проблем развития культуры выступает проблема взаимодействия